

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان پایان نامه

تحلیل محتوایی و ساختاری اندیشه مرگ و زندگی در شعر محمود درویش

استاد راهنما
دکتر علی اکبر محسنی

استاد مشاور
دکتر علی سلیمی

نگارش
طیبه امیریان

بهار ۱۳۸۹

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب گرایش محض

نام دانشجو:

طیبه امیریان

عنوان پایان نامه:

تحلیل محتوایی و ساختاری اندیشه مرگ وزندگی در شعر محمود درویش

در تاریخ ۱۳۸۹/۲/۲۲ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه بسیار خوب به تصویب نهایی رسید.

امضاء	استادیار	با مرتبه علمی	دکتر علی اکبر محسنی	استاد راهنما
امضاء	دانشیار	با مرتبه علمی	دکتر علی سلیمی	استاد مشاور
امضاء	استادیار	با مرتبه علمی	دکتر تورج زینی وند	استاد داور داخلی
امضاء	استادیار	با مرتبه علمی	دکتر محمد رضا شیرخانی	استاد داور خارجی

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

سپاسگذاری

سپاس **خداوندی** را که سخنوران از ستودن او عاجز و حسابگران از شمارش نعمت های او ناتوان و تلاشگران از ادای حق او در مانده، **خدایی** که افکار ژرف اندیش ذات او را درک نمی کنند و دست غواصان دریای علوم به او نخواهد رسید.

در آغاز، مراتب تقدیر و تشکر خود را، به واسطه ی زحمات و راهنمایی های بی دریغ، استادان گرانقدر، آقایان **دکتر علی اکبر محسنی و دکتر علی سلیمی** که زحمت راهنمایی و مشاوره این پایان نامه را قبول فرمودند، به عرض می رسانم.

همچنین بر خود لازم می دانم تشکر خالصانه ی خویش را نسبت به زحمات تمام **استادان گروه زبان و ادبیات عرب**، دانشگاه رازی، آقایان **دکتر سبزیانپور، دکتر همّتی، دکتر معروف**، دکتر زینی وند، دکتر امیری و آقای **عبد الستار قمری** ابراز بدارم.

و همچنین کمال قدردانی را از تلاش های بی انتهای بزرگ معلمان زندگی ام، **پدر و مادر شایسته ام**، که تا این مرحله از زندگی ام مرا راهنمایی فرموده اند، دارم.

و در پایان نهایت سپاسگذاری را از جناب آقای سوزنی و نیز خانم ها سمیه نصرتی، سهیلا امیریان و تمامی بزرگوارانی که من را در انجام این رساله یاری نمودند، دارم.

والسلام علیکم ورحمة الله

طیبه امیریان

تدم :

تمام شهيدان خدايي

چکیده

اندیشه مرگ و تولد دوباره ملت و تمدن عرب به طور عام و فلسطین به طور خاص، یکی از گسترده ترین موضوعاتی است که در شعر شاعران ادب مقاومت فلسطین و به ویژه در شعر محمود درویش نمود یافته است. این شاعر برجسته ی ادب مقاومت، توانسته است با نوآوری و آفرینش هنری اش، معناهایی گوناگون و جدید در مورد اندیشه مرگ و زندگی ارائه دهد و ملت عرب را از میان اندوه ها، تنهایی ها و محرومیت ها بیرون بکشد و آنان را از فرورفتن در باتلاق عقب ماندگی ها برهاند و همگام با دنیای متمدن به پیش ببرد. محمود درویش با ابتکار شاعرانه اش، پیوندی ماهرانه، زیبا و ناگسستنی میان مرگ و آزادی حقیقی، زندگی جاودانه، هویت و عشق و همچنین ارتباط تنگاتنگ میان شهید و شهادت با زندگی ابدی و راستین برقرار می نماید. این شاعر پرآوازه ی فلسطینی، در پس پرده و نقابی از رمزهای طبیعی چون آب، سنگ، باد، گل و رمزهای غیرطبیعی و نیز با کاربرد هنری اسطوره های نامیرای تاریخ باستان همچون؛ اسطوره تموز و ققنوس، گیل گمش و.. توانسته است پیوندی ماهرانه و زیرکانه میان این رمزها و اسطوره ها با اندیشه ی مرگ و زندگی جاودانه ایجاد کند و برای تحقق و برپایی زندگی حقیقی و جاوید، بهره جوید. درویش، ساختارهایی از واژه های متنوع و گسترده مانند: فعل ماضی، مضارع، اسم مفرد و... را به همراه رمزگان هنری گوناگون دیگری استفاده کرده است و با آنچنان مهارتی ترکیب های شعری جذابی پدیدآورده که در مجموع، اندیشه بقا و جاودانگی را به خواننده القا می کند. محمود درویش تصاویر بیانی مختلفی مانند؛ تشبیه، مجاز و استعاره از مرگ و زندگی می آفریند. اندیشه ی محمود درویش در مورد مرگ و زندگی با شیوه ی تفکر دیگر شاعران نامی هم عصر خویش تفاوت دارد. وی با دیدگاهی خوشبینانه تر به موضوع مرگ و زندگی می پردازد.

کلیدواژه: محمود درویش، ادب مقاومت، مرگ و زندگی.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	
پیشگفتار.....	۲
فصل اول: کلیات تحقیق	
۱-۱- بیان مسأله.....	۵
۲-۱- فرضه.....	۶
۳-۱- پیشینه موضوع.....	۶
۴-۱- روش تحقیق.....	۷
۵-۱- اهداف.....	۸
۶-۱- اهمیت موضوع.....	۸
فصل دوم: زندگی نامه و جایگاه شعری محمود درویش	
۱-۲- از تولد تا جوانی.....	۱۰
۲-۲- از جوانی تا وفات.....	۱۱
۳-۲- اندیشه ها و اعتقادات درویش.....	۱۱
۴-۲- فعالیت های سیاسی و حزبی درویش.....	۱۲
۵-۲- فعالیت های فرهنگی درویش.....	۱۴
۶-۲- آثار درویش.....	۱۵
۷-۲- جوایز ادبی درویش.....	۱۶
۸-۲- دیدگاه های بزرگان ادب در مورد درویش.....	۱۶
۹-۲- مراحل شعری درویش.....	۱۸
۱-۹-۲- مرحله اول.....	۱۸
۲-۹-۲- مرحله دوم.....	۱۸
۳-۹-۲- مرحله سوم.....	۱۹
۴-۹-۲- مرحله چهارم.....	۱۹
۵-۹-۲- مرحله پنجم.....	۲۰
۶-۹-۲- مرحله ششم.....	۲۱
۷-۹-۲- مرحله هفتم.....	۲۱
۱۰-۲- تأثیر پذیری و تأثیر گذاری درویش.....	۲۲
۱۱-۲- ویژگی های شعری درویش.....	۲۵
۱۲-۲- گرایش ادبی محمود درویش.....	۳۰

فصل سوم: باب اول: بررسی غرض ها و مضامین شعری درویش

- ۳۳-۱-۱-۳- بررسی غرض های شعری درویش..... ۳۳
- ۳۳-۱-۱-۱-۳- فخر..... ۳۳
- ۳۵-۱-۱-۲-۱-۳- غزل..... ۳۵
- ۳۶-۱-۱-۳- حماسه..... ۳۶
- ۳۷-۱-۱-۴- وصف..... ۳۷
- ۳۹-۱-۱-۵- رثا..... ۳۹
- ۴۱- نتیجه..... ۴۱

باب دوم: مهمترین مضامین مرگ و زندگی در شعر درویش

- ۴۳-۱-۲-۳- مرگ و زندگی در تفکر دینی..... ۴۳
- ۴۷-۲-۲-۳- اندیشه مرگ و زندگی در شعر درویش..... ۴۷
- ۵۲-۳-۲-۳- مضامین اندیشه مرگ و زندگی در شعر درویش..... ۵۲
- ۵۲-۱-۳-۲-۳- پیوند مرگ با زندگی جاوید..... ۵۲
- ۵۵-۲-۳-۲-۳- زندگی آزادانه مولود مرگ..... ۵۵
- ۵۷-۳-۳-۲-۳- شهید پیام آور زندگی جاوید..... ۵۷
- ۶۱-۴-۳-۲-۳- پیوند مرگ و زندگی با عشق..... ۶۱
- ۶۴-۵-۳-۲-۳- حفظ هویت در گرو مرگ و مبارزه..... ۶۴
- ۷۰- نتیجه..... ۷۰

باب سوم: رمزها و اسطوره های مرگ و زندگی در شعر درویش

- ۷۲-۱-۳-۳- تعریف اسطوره..... ۷۲
- ۷۴-۲-۳-۳- تعریف رمز..... ۷۴
- ۷۵-۳-۳-۳- پیوند رمز و اسطوره..... ۷۵
- ۷۶-۴-۳-۳- کاربرد اسطوره در شعر معاصر عرب..... ۷۶
- ۷۹-۵-۳-۳- کاربرد رمز در شعر معاصر عرب..... ۷۹
- ۸۱-۶-۳-۳- رمزهای مرگ و زندگی دوباره در شعر درویش..... ۸۱
- ۸۱-۱-۶-۳-۳- زمین..... ۸۱
- ۸۲-۲-۶-۳-۳- درخت..... ۸۲
- ۸۳-۳-۶-۳-۳- خوشه گندم، گندم..... ۸۳
- ۸۴-۴-۶-۳-۳- آب رود، قطره، دریا..... ۸۴
- ۸۶-۵-۶-۳-۳- سنگ..... ۸۶

- ۸۸..... ۳-۶-۶-۳ زن.....
- ۸۹..... ۳-۶-۷-۳ خون.....
- ۹۰..... ۳-۶-۸-۳ گل.....
- ۹۱..... ۳-۶-۹-۳ باد.....
- ۹۳..... ۳-۷-۳-۳ اسطوره های مرگ و زندگی دوباره در شعر درویش.....
- ۹۴..... ۳-۷-۱-۳ اسطوره تموز.....
- ۹۴..... ۳-۷-۲-۳ اسطوره عنقاء و الطائر الفینیق (ققنوس).....
- ۹۶..... ۳-۷-۳-۳ یوتوپیا.....
- ۹۷..... ۳-۷-۴-۳ شقائق نعمان.....
- ۹۷..... ۳-۷-۵-۳ گیل گمش.....
- ۹۸..... ۳-۷-۶-۳ مسیح.....
- ۹۹..... ۳-۷-۷-۳ تروا.....
- ۱۰۰..... ۳-۸-۳-۳ رمزهای مرگ در شعر درویش.....
- ۱۰۲..... ۳-۹-۳-۳ اسطوره مرگ در شعر درویش.....
- ۱۰۴..... نتیجه.....

فصل چهارم: باب اول بررسی ساختاری و بیانی اندیشه ی مرگ و زندگی در شعر

درویش

- ۱۰۶..... ۴-۱-۱-۴ تعریف نشانه شناسی.....
- ۱۰۷..... ۴-۱-۲-۴ تعریف ساختارگرایی.....
- ۱۰۸..... ۴-۱-۳-۴ نشانه شناسی و ساختارگرایی.....
- ۱۱۰..... ۴-۱-۴-۴ بررسی ساختاری اندیشه مرگ و زندگی در شعر درویش.....
- ۱۱۰..... ۴-۱-۴-۱-۴ فعل ماضی.....
- ۱۱۲..... ۴-۱-۴-۲-۴ فعل مضارع.....
- ۱۱۴..... ۴-۱-۴-۳-۴ اسم مفرد.....
- ۱۱۶..... ۴-۱-۴-۴-۴ جمع مکسر.....
- ۱۱۷..... ۴-۱-۵-۴ نشانه های مرتبط با اندیشه مرگ و زندگی در شعر محمود درویش.....
- ۱۱۷..... ۴-۱-۵-۱-۴ شهید.....
- ۱۱۹..... ۴-۱-۵-۲-۴ الفناء.....
- ۱۲۰..... ۴-۱-۵-۳-۴ الأبدیه البیضاء.....
- ۱۲۰..... ۴-۱-۵-۴-۴ القتل.....
- ۱۲۱..... ۴-۱-۵-۵-۴ المیلاد و الممات.....

نتیجه..... ۱۲۳

باب دوم: بررسی تصاویر بیانی اندیشه مرگ و زندگی در شعر درویش

۱-۲-۴ بیان..... ۱۲۵

۱-۱-۲-۴ تشبیه مفرد..... ۱۲۵

۲-۱-۲-۴ تشبیه مرکب..... ۱۲۶

۳-۱-۲-۴ تشبیه بلیغ..... ۱۲۷

۴-۱-۲-۴ تشبیه ضمنی..... ۱۲۸

۵-۲-۲-۴ تشبیه تفضیل..... ۱۲۹

۳-۲-۴ مجاز..... ۱۳۰

۴-۲-۴ استعاره..... ۱۳۱

۵-۲-۴ کنایه..... ۱۳۴

نتیجه..... ۱۳۷

نتیجه گیری کلی..... ۱۳۸

الملخص..... ۱۴۰

منابع..... ۱۴۱

مقدمه

پیشگفتار

اگر ادبیات را به عنوان سلاحی تیز، پنهانی و بسیار مؤثر در مبارزات ملت های جهان بدانیم - که در حقیقت اینگونه است - باید بگوییم: سهم قابل ملاحظه ای از خونی که در شریان نهضت فلسطین در حرکت است، محصول شعرهای گروهی از شاعران جوان و انقلابی است که در سراسر کشورهای عربی با این نهضت، همدلی و همسرایی دارند. محمود درویش هم یکی از چهره های برجسته ی ادبیات مقاومت فلسطین است، که شعرش همواره با نام فلسطین آمیخته است.

محمود درویش از همان سال های کودکی، رنج اشغال وطن، انتظار و گریه های بی انتهای مادران سرزمینش و شهادت هم وطنانش را دیده است، سبب گشته است که شعروی دارای ویژگی های خاصی شود، و شعرش در پرتو تجربه های تلخی که سرزمینش طی دهه های گذشته با آن روبرو بوده است به آهنگ، نگرش، نمادپروری و اندیشه های تازه ای دست یافته است. یکی از اندیشه های این شاعر بزرگ که بارها در سروده هایش تکرار می شود، اندیشه ی مرگ و زندگی پایدار تمدن و ملت عرب و مخصوصاً فلسطین است.

اندیشه ی این شاعر در مورد مرگ و زندگی پایدار، نقش عمده ای در بیداری اعراب از خواب گرانی که سال هاست در آن فرورفته اند دارد. درویش با قوه ی ابتکار و تیز هوشی شاعرانه اش توانست در اوج بی عدالتی های رژیم صهیونیستی، تلخکامی ها و عذابی که همه روزه، ملتش با آن، دست و پنجه نرم می کند، بین اندیشه مرگ و زندگی ابدی با طیف گوناگونی از مفاهیم مختلف که به نحوی به مقاومت و ایستادگی مردمش می افزاید، پیوند برقرار کند.

این رساله، شامل **چهار فصل** است. **فصل اول** آن، شامل؛ کلیات تحقیق به ترتیب؛ بیان مسأله، فرضیه، پیشینه ی موضوع، روش تحقیق و اهداف پایان نامه است.

فصل دوم: این فصل از پایان نامه در بردارنده ی جایگاه ادبی محمود درویش، گرایش های فکری و سیاسی، آثار، تأثیرپذیری و تأثیرگذاری وی، آراء و نظرات دیگر بزرگان ادب عرب در مورد محمود درویش، ویژگی های شعری شاعر و گرایش های ادبی وی می باشد. که اینجانب یک مرحله ی ادبی دیگر به دیگر مرحله های شعری وی که توسط دیگر نویسندگان پیشین نوشته شده است، افزوده ام.

فصل سوم: این فصل شامل سه باب است که باب اول شامل مهم ترین غرض های شعری درویش چون؛ حماسه، تغزل، مرثیه و... است. باب دوم در بردارنده ی اندیشه ی مرگ و زندگی ابتدا در تفکر قرآنی و دینی و سپس مهم ترین مضامین و مصداق های مرگ و زندگی همیشگی مانند: پیوند مرگ با آزادی، زندگی

ابدی، و عشق و.. در شعر محمود درویش می باشد. و باب سوّم هم شامل انواع رمزها و اسطوره های زندگی ابدی در شعر این شاعر می باشد.

فصل چهارم: این فصل شامل دو باب است: در باب اول به بررسی ساختار واژگان شعری محمود درویش در مورد اندیشه ی مرگ و زندگی پرداخته شده است. و نیز در باب دوم به بررسی تصاویر بیانی چون تشبیه، مجاز، استعاره و کنایه در مورد مرگ و زندگی در چکامه های این شاعرنامی ادبیات مقاومت فلسطین پرداخته شده است.

تردید وجود ندارد که این پایان نامه، کامل نیست و ضعف ها و نقص هایی دارد. می شد آن را بیشتر و بهتر هم نوشت، در نهایت این رساله بیشتر به عنوان ابزاری ساده و مقدماتی برای درک ابعاد شخصیتی و فکری محمود درویش می باشد و درحقیقت، بیشتر پاسخی برای نیاز دستانداران و شیفتگان، این چهره ی برجسته ی ادب مقاومت فلسطین می باشد.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع

شعر مقاومت یکی از دستاوردهای برجسته ی ادب عربی معاصر و از ارکان بنیادین تشکیل دهنده ی ادب و به خصوص شعر نوین عرب به شمار می آید. شعرو ادبی که آینه ی روشن حوادث جنگ و جنبش آزادی بخش اعراب باصهیونیسیم است، ادبیاتی که از آغاز جنگ اعراب و اسرائیل (۱۹۴۸م) تاکنون حجم بسیار چشم گیری از ادب معاصر عربی را به خود اختصاص داده است.

شاعران بسیاری خالق این نوع ادب (مقاومت) بوده اند. ولی جایگاه محمود درویش جایگاهی برجسته تر و تأثیر گذارتر و پرآوازه تر از دیگران است. محمود درویش را نماد و سخنگوی بزرگ شعر مقاومت فلسطین به شمار می آورند. زیرا که ادبیات و شعرهای او همواره چون خونی زندگی بخش در شریان های جنبش فلسطین برای آزادی جریان داشته و موجب پویایی و حرکت این جنبش و معرفی و بازتاب آن در بیرون از مرزهای اعراب بوده است. سروده های محمود درویش، مضامین و پیامهای گوناگونی را از زندگی، تاریخ و مبارزه ی هموطنانش را بیان می کند، که اندیشه مرگ و زندگی در شعرهای او و به ویژه نقش مرگ و شهادت طلبی در تولیدات وی از برجستگی خاصی برخوردار است و پیوند بسیار هوشمندانه و خلّاقانه ای میان اندیشه مرگ با آزادی و استقلال و عزّت ملت فلسطین به وجود می آورد.

به عبارت دیگر او مرگ را عامل حقیقی تداوم حیات و کسب عزّت و آزادی مردمش می داند به همین دلیل تلقی او از مرگ با برداشت های متعارف از مرگ کاملاً متفاوت و مبتکرانه است. وی، بر آن است که مرگ و استقبال از آن تنها راه تضمین پایداری جنبش فلسطین و جاودانگی عزتمندان آنان می داند. به عبارت دیگر، اصولاً وی مرگ را آینه ی تمام نمای عزّت، زندگی جاودانه و حفظ هویت انسانی، عربی و فلسطینی می داند، وی با روشهای کلامی و بیانی بسیار فنی و مبتکرانه، این دو اندیشه را با نبوغ شعری و ادبی خود بسیار زیبا، گوناگون و رنگارنگ به تصویر کشیده است. این، همان موضوعی است که در آثار تحلیل گران و ناقدان شعر او، توجه و پژوهش کمی بر روی آن صورت گرفته است. بنابراین سؤال هایی که این رساله در مقام پاسخ به آن بر خواهد آمد عبارتند از:

۱- اندیشه ی مرگ و زندگی در شعرهای محمود درویش چه تفاوتی با معنای مرگ و زندگی به معنای عرفی دارد؟

۲- مرگ در شعرهای محمود درویش به چه شیوه هایی به تصویر کشیده شده است؟

۳- رمزها و اسطوره های تاریخی عرب چه نقشی در اندیشه ی مرگ و زندگی شاعر ایفا کرده اند؟

۴- چه پدیده هایی علاوه بر اسطوره های تاریخی اندیشه مرگ و زندگی را در شعرهای شاعر بازتابانده اند؟

۵- اندیشه ی مرگ و حیات با آزادی و استقلال در شعر محمود درویش چه نسبتی با هم دارند؟

۱-۲- فرضیه

۱- اندیشه ی مرگ و زندگی در شعرهای محمود درویش با معنای عرفی آن تفاوت دارد و هر دوی آنها، پلی برای یادآوری و رسیدن به هویت فلسطین است.

۲- محمود درویش برای بیان اندیشه ی مرگ و زندگی از رمزها و اسطوره های تاریخی استفاده کرده است.

۳- مرگ و حیات در شعرهای محمود درویش با صورهای خیال متنوعی به تصویر کشیده شده است.

۱-۳- پیشینه موضوع

درویش یکی از پرآوازه ترین شاعران مقاومت است که تاکنون شعرهای او موضوع بسیاری از کتاب ها، پایان نامه ها و مقالات نویسندگان خارجی و داخلی قرار گرفته است. رحمت... اکبری در مورد تصویر هنری در شعر محمود درویش پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «**التصویر الفنی فی شعر محمود درویش**»، ۱۳۸۳ هـ ش، دانشگاه تربیت معلم، را به نگارش در آورده است و نتیجه ای که به دست آورده است عبارت است از اینکه؛ محمود درویش تصاویر شعری زیبایی در سروده هایش می آفریند که در لابه لای تک تک آنها بشارت پیروزی و بازگشت به سرزمین شان را وعده می دهد. و در زمینه ویژگی های شعری علی اکبری مقاله ای با نام «**الشاعر المعاصر محمود درویش والخصائص الموثرة فی شعره**»، مجله آفاق الحضاره الاسلامیه، ۱۳۸۳ هـ ش» به این نتیجه دست یافته است که سروده های درویش تأثیر شگرف و غیر قابل انکاری در بیداری و آگاهی فکری مردمان سرزمینش داشته است و عشق و وطن در شعر وی، هردو یکی اند و دو چیز متفاوت نیستند. و دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی در کتاب «شعر معاصر عرب، ۱۳۵۹ هـ ش» به ارزیابی و تحلیل شعرهای محمود درویش پرداخته است و به نتایجی دست یافته است که زبان شعری محمود درویش ساده است، و تصاویر شعری روشنی در شعر هایش خلق می کند که این امر به روشنی، محبوبیت و تأثیر شعر او بر روی خوانندگان افزوده است. و در مورد رمز در شعر محمود درویش، منصوره شیرازی پایان نامه کارشناسی ارشد با نام «**رمز در شعر محمود درویش**»، ۱۳۸۴ هـ ش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار» را به رشته تحریر در آورده است و نیز ایشان به این نتیجه دست یافته اند: که درویش یک رمز گرای مطلق نیست بلکه او رمز را در خدمت شعرش و با هدف اعتلای معانی آن به کار می برد و رمز هایش عموماً شناخته شده اند اما در مجموع این رمز گشایی از اشعار او کار ساده ای به نظر نمی رسد. و سهیلا شکر گفتار پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «**رمز و اسطوره در شعر محمود در دیوان محمود درویش**»، ۱۳۸۷ هـ ش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه»، هم به این نتیجه رسیده اند، که درویش از اسطوره های گوناگون اقوام مختلف در شعر هایش برای بیان اندیشه ها و مفاهیم ذهنی خود (مانند: ایستادگی، بیان عظمت گذشته اعراب و...) بهره می برد و دیگر اینکه گاهی درویش در قطعه ای از شعراژه ای را با مدلول رمزی و در قطعه ای دیگر از همان قصیده بدون مدلول رمزی به کار می برد که این امر در پاره ای از موارد کار فهم را برای خوانندگان و منتقدان شعرش، دشوار می سازد. و همچنین سید عبدالقادر حسینی کتابی با نام «**رمز و التزام در شعر محمود درویش**»، ۱۳۸۵ هـ ش، سندج، نشر سید عبدالقادر حسینی»، به نگارش در آورده است و به صورت محدودی به بررسی برخی از رمزهای شعرهای محمود درویش پرداخته است، و دیگر اینکه روی آوردن درویش به عنوان یک شاعر مقاومت به مفهوم «تعهد» طغیانی است علیه «شعر احساسی»، و اینکه شاعر تحت تأثیر تراژدی وطنش به بیداری قوم خود می پردازد، وظیفه ی بسیار مهم به شمار می آید. شهرزاد تیرچند پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی شعر

معاصر فلسطین در اشعار محمود درویش و سمیح القاسم، ۱۳۸۴ هـ ش، دانشگاه اصفهان» به بررسی ادبیات معاصر فلسطین با توجه به دو شاعر نامبرده پرداخته است، و به این نتیجه دست یافته اند که سروده های این دو شاعر سرشار از مفاهیم و اندیشه های محکمی است که سهم بسزایی در نگه داشت و ادامه پایداری ملت فلسطین داشته است و با عظمی استوار و اراده ای پولادین راه نخستین رهروان آزادی، که هسته ی آغازین مقاومت را بنیان نهادند ادامه داده اند، و با کمک زبان برآن شعریشان به نمایاندن ماهیت دشمن می پردازند.

ومطالعات و تحقیقاتی چندپیرامون موضوع مرگ و زندگی در شعر محمود درویش نگاشته شده است، دکتر نائثر العذاری در مقاله ای تحت عنوان «الموت والحیاه فی شعر محمود درویش»، ۲۰۰۸م، اتحاد الکتاب»، به این موضوع اشاره کرده است و به این نتیجه دست یافته اند که، مرگ هم همانند زندگی عملی تکراری است و رمز ماندگاری فلسطینیان است. دکتر عبد السلام المساوی در کتاب «جمالیات الموت فی شعر محمود درویش»، ۲۰۰۹م، بیروت، دارالساقی»، به این نتیجه رسیده اند: مرگ، در شعر محمود درویش یک گذرگاه ضروری جهت رسیدن به هویت است، برای ملتی که پیشینه تاریخی خویش را از دست داده است. خالد ا. سلیمان در کتاب «فلسطین و شعر معاصر عرب ترجمه شهره باقری - دکتر عبد الحسین فرزاد، ۱۳۷۵ هـ ش» معتقدند؛ کاربرد اندیشه مرگ و زندگی در شعر معاصر عرب، از طریق رمز و اسطوره، در زمینه احیای ملت عرب ابعاد تازه ای به شعر شاعران معاصر عرب و از جمله به شعر محمود درویش بخشیده است، که بدون شک این امر با مسأله فلسطین ارتباط نزدیک دارد. اما این نویسنده دیگر به بررسی دقیق تر و موشکافانه تر چگونگی کاربرد اندیشه مرگ و زندگی در شعر شاعران نمی پردازد و تنها به صورت مختصری به این موضوع اشاره می نمایند و همچنین الهه رجبی فرد در مقاله ای بانام «نقد مجموعه شعری من یوسفم پدر، ماهنامه ی کتاب ماه، شماره ۱۶، سال ۱۳۸۷ هـ ش»، به این نتیجه رسیده اند: «من یوسفم پدر» تنها روایتی از داستان یوسف پیامبر نیست بلکه اشاره به یوسف و یوسف های زمانه دارد که هر روز و هر ساعت در چاهشان می اندازند، برکشت و کشتزارشان می تازند و انگورهایشان را زهر آگین می کنند. درویش در این شعر نمادین در خطابی به پدر، خاطرات مرارت بار دوران کودکی و درد دوری از سرزمین خویش را به سطر می کشد.

۱-۴- روش تحقیق

روش تحقیق به صورت فیش برداری و جمع آوری اطلاعات از طریق کتب موجود در کتابخانه دانشگاه ها همچنین از طریق سایت های اینترنتی و سفارش و تهیه آثار محمود درویش از طریق مؤسسات خدماتی تهیه کتاب در تهران می باشد. پس از جمع آوری، اطلاعات مرتبط با موضوع، و طبقه بندی آنها مورد انتظام ادبی قرار گرفت.

۱-۵- اهداف پایان نامه

در این تحقیق آشنایی با دیدگاه و اندیشه محمود درویش در مورد مرگ و زندگی در آینه آثار شعری وی مورد هدف واقع شده است، دیگر اینکه محمود درویش از چه رمزها و اسطوره ها و تصاویر بیانی برای بیان

اندیشه اش بهره جسته است. این اهداف در فصول سه گانه این پایان نامه حاصل شده است و طی بررسی انجام شده اهداف فوق ثابت شد که :

۱- محمود درویش پیوندی مبتکرانه بین اندیشه مرگ و زندگی با آزادی، رستاخیز ابدی و... به وجود آورده است.

۲- محمود درویش از رمزها و اسطوره های مختلفی به صورت هنری برای بیان اندیشه اش استفاده هنری نموده است.

۳- این شاعر بزرگ در میان تصاویر بیانی متنوع از استعاره بیشتر استفاده نموده است.

۱-۶- اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج پایان نامه

دانشجویان با مطالعه این تحقیق می توانند با اندیشه های این شاعر بزرگ پیرامون مرگ و زندگی آشنا شوند، و نیز می توانند تحقیقاتی مشابه، درباره ی سایر چهره های ادب مقاومت در سرزمین های مختلف عربی به انجام برسانند.

فصل دوم

زندگی نامه و جایگاه شعری محمود درویش